

INTERVIEW

‘Alstublieft, red Oekraïne. U leeft in de illusie dat mensenrechten en vrijheid er voor altijd zijn’

De Oekraïense mensenrechtenadvocaat **Oleksandra Matviichuk**. Beeld Daniel Rosenthal / de Volkskrant

De Oekraïense mensenrechtenadvocaat Oleksandra Matviichuk legt al tien jaar de Russische oorlogsmisdaden in Oekraïne vast. Wat verwacht zij van Donald Trump als hij in het Witte Huis zit? En voelt zij zich verraden door westerse landen?

Arnout Brouwers

is politiek verslaggever van de Volkskrant. Hij schrijft over veiligheid, diplomatie en buitenlands beleid.

4 december 2024, 17:38

‘Het is heel moeilijk om te leven onder een grote oorlog eerlijk gezegd’, zegt Oleksandra Matviichuk op de vraag naar de situatie in Oekraïne. ‘Alles wat we normaal leven noemen veranderde van de ene op de andere dag. We leven in totale onzekerheid. Je kunt niets plannen, je leeft in constante angst want er is geen veilige plek om te schuilen voor Russische raketten. Nu kom de winter en Rusland heeft het overgrote deel van de energie-infrastructuur al vernietigd. Oekraïners begrijpen dat ze voor een winter staan zonder verwarming, licht, water, internet. Zo is het onmogelijk te overleven tijdens een koude winter in steden – dus dat heeft een enorme impact op de gemoedstoestand van mensen.’

Maar dan lichten de ogen van Matviichuk op en zegt de 41-jarige winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede iets wat haar kracht en strijdlust typeert. ‘Maar wat de internationale gemeenschap niet goed begrijpt is dat, ondanks deze gemoedstoestand, een groot deel van de Oekraïense samenleving zal doorgaan met het doen van de juiste dingen. Verzet is de enige mogelijke strategie.’

Matviichuk zet zich al twintig jaar in voor de mensenrechten in haar land. Ze werkt sinds de oprichting in 2007 voor het Center for Civil Liberties, was actief bij de Maidan-protesten tegen president Viktor Janoekovytsj in 2013 en documenteert al meer dan tien jaar Russische mensenrechtenschendingen in door Rusland bezet gebied. Naarmate het gesprek vordert gaat ze zachter spreken.

Waarom is verzet de enige mogelijke strategie tegen Russische agressie?

Vladimir Poetin zegt openlijk ‘er is geen Oekraïense natie, geen Oekraïense taal, geen Oekraïense cultuur’. Al tien jaar leggen wij vast hoe die woorden worden omgezet in afschuwelijke daden. Daarbij vernietigen Russische bezetters de actieve lokale bevolking fysiek: burgemeesters, journalisten, priesters, kinderboekenschrijvers, musici, leraren, milieuactivisten, ondernemers. Ze doen de Oekraïense taal en cultuur in de ban, vernietigen Oekraïens cultureel erfgoed en stelen Oekraïens graan. Ze ontvoeren kinderen naar Rusland, stoppen ze in heropvoedingskampen en vertellen dat ze Russische kinderen zijn, verworpen door hun eigen ouders. We hebben geen keus: als we stoppen met vechten, zullen we niet meer bestaan.

Wat zijn uw verwachtingen over Donald Trump?

‘Het is moeilijk zijn beleid te voorspellen. Maar de nieuwe Amerikaanse regering zal een grote invloed hebben, niet alleen op Oekraïne maar op heel Europa. Deze Russische oorlog gaat niet alleen tussen twee landen maar tussen twee systemen: autocratie en democratie. Zo wil Poetin de wereld ervan overtuigen dat democratie, de rechtsstaat en mensenrechten valse waarden zijn die je niet kunnen beschermen tegen oorlog. Poetin wil tonen dat een sterk land de internationale orde kan schenden en haar de regels kan opleggen. Als je Poetin hier niet stopt, gaat hij verder.’

Wat vindt u van Trumps wens de oorlog snel te beëindigen?

‘Rusland wil geen einde aan de oorlog. Rusland wil zijn geopolitieke doelen bereiken. Voor de grote invasie, toen er zogenaamd vrede was met Rusland, had Oekraïne geen schijn van kans de Krim of de bezette oostelijke gebieden onder die bezetting uit te krijgen. Rusland gebruikte die tijd om zich voor te bereiden op een grote oorlog. Rusland is een groot rijk, met een centrum, maar zonder grenzen. Het wil altijd expansie. Oekraïners smachten naar vrede, meer dan wie ook. Maar die komt er niet als ze stoppen met vechten. Dat is geen vrede, dat is bezetting. En bezetting is afschuwelijk.’

U schreef dat u vroeger nooit had gedacht dat u nog eens om raketten zou smeken om mensenrechten te verdedigen. Toen ik dit argument onlangs voorlegde aan een betoger tegen de defensie-industrie noemde zij dat ‘het narratief van oorlogspropaganda’.

‘Deze mensen moeten eens naar Oekraïne komen om met hun eigen ogen te zien wat daar gebeurt. Rusland begaat op grote schaal oorlogsmisdaden. Russische troepen schieten doelbewust op woonhuizen, scholen, musea, ziekenhuizen. Op burgers in evacuatiecorridors. Ze martelen mensen in concentratiekampen. Ze ontvoeren, verkrachten en doden burgers. Als mensenrechtenadvocaat heb ik geen instrumenten om dat te stoppen.’

In 2022 gelastte het Internationaal Gerechtshof tevergeefs onmiddellijke Russische terugtrekking uit Oekraïne. Rusland heeft de kernwapens, de mensen en de intentie om het Oekraïense volk te breken. Als je dan Oekraïne niet helpt zichzelf te verdedigen, dan helpt jouw onverschilligheid Rusland om Oekraïne te bezetten.’

U woont in Kyiv, maar reist ook veel. Ziet u een mentale kloof tussen de mensen op dit continent?

‘Zeker. Mensen buiten Oekraïne begrijpen niet wat bezetting inhoudt. Ze denken: oorlog is zo afschuwelijk, bezetting is waarschijnlijk beter. Maar bezetting is ook afschuwelijk, het is dezelfde oorlog maar in een andere vorm. Ik weet waarover ik spreek, want ik leg al tien jaar oorlogsmisdaden vast. Mensen die onder bezetting leven, leven in een grijze zone. Ze hebben geen middelen om hun rechten te verdedigen, hun vrijheid, hun kinderen, hun bezit. Russische bezetting is meer dan het veranderen van een vlag. Het betekent gedwongen verdwijningen, martelingen, verkrachtingen, het ontkennen van je identiteit, gedwongen adoptie van je eigen kinderen.’

U spreekt over een as van autoritaire landen.

‘We zien de opkomst van een autoritair blok. Mijn stad wordt constant onder vuur genomen door Russische raketten en Iraanse drones. China helpt Rusland sancties te omzeilen en cruciale oorlogstechnologie te importeren. Noord-Korea stuurde een miljoen artilleriegranaten en nu militairen. Deze regimes hebben geen rechten en vrijheden, maar zijn objecten die je kunt controleren. Deze machthebbers zien de vrije wereld als bedreiging. Daarom valt er niet met ze te onderhandelen, ze zullen altijd elkaar helpen.’

Vandaag kwam in het nieuws dat Rusland de leeftijd naar 16 jaar wil verlagen waarop kinderen in de zware industrie kunnen werken.

‘Dat verbaast me niets. Een mensenleven is de goedkoopste hulpbron in Rusland.’

U legt al lang mensenrechtenschendingen vast in bezet gebied, daar was lang weinig aandacht voor.

‘Wij waren de eerste mensenrechtenorganisatie die medewerkers naar de bezette Krim stuurden en inderdaad: toen we gevallen ontdekten van gedwongen ontvoeringen en executie van burgers stuurden we rapporten naar de VN, de EU, regeringen – maar niemand toonde belangstelling. We zien vier trends van wat Rusland deed en doet in bezette gebieden. Ten eerste, vooral op Krim, veranderen ze het in een militaire basis. Verder zie je de gedwongen vervanging van de bevolking, een koloniaal beleid dat Rusland al eeuwen uitvoert. Ten derde de complete aanval op mensenrechten en vrijheid.

‘Het laatste element is gedwongen russificatie. En dat toont de genocidale intentie achter deze oorlog. Ik weet als jurist dat genocide de ‘misdad

aller misdaden' is en heel moeilijk te bewijzen. Maar je hoeft geen jurist te zijn om te begrijpen dat als je geheel of gedeeltelijk een nationale groep wil vernietigen, je niet per se alle leden van die groep hoeft te doden. Je kunt onder dwang hun identiteit veranderen en dan verdwijnt vroeger of later die hele nationale groep.

'Het is geen verrassing dat de eerste Russische tanks in Cherson werden gevolgd door posters met de Russische dichter Aleksandr Poesjkin en de leus dat dit Russisch land is. Of dat Oekraïense kinderen in bezet gebied hun schooldag moeten beginnen met het Russisch volkslied. Het Oekraïens is verboden en kunt worden ontvoerd, verkracht en gedood voor het gebruik ervan. Oekraïners onder Russische bezetting zullen verdwijnen, het zal Rusland zijn.'

Voelt u zich verraden door westerse landen?

(Matviichuk denkt even na.) 'Ik was in Kyiv toen Russische troepen probeerden het te veroveren. Ik herinner me dat het een erg gevaarlijke tijd was. We vierden elke ochtend als overwinning, omdat we weer een nacht hadden overleefd. En ik weiger te vluchten, al weet ik wat er zal gebeuren als Russische militairen opnieuw verschijnen in de straten. Dat was een tijd toen mensen in allerlei landen van zich lieten horen en ons steunden. Natuurlijk wil ik dat westerse politici eerlijker zijn en meer daadkracht tonen. Maar ik zal nooit de mensen vergeten die hun regeringen opriepen tenminste iets te doen. En ik benut graag deze kans om te zeggen: bedankt. Want de steun van verschillende landen in de wereld helpt ons te overleven.'

Wat er nu in Georgië gebeurt, waar sinds de verkiezingen dagelijks duizenden inwoners de straat opgaan om te protesteren tegen de pro-Russische regeringspartij Georgische Droom, moet heel herkenbaar zijn.

'Ja, zeker. Tijdens de Revolutie van Waardigheid (in 2013-2014, *red.*) boden we juridische en andere hulp aan slachtoffers van gewelddadig politie-ingrijpen tegen demonstranten. We werkten dag en nacht. Dus ik weet wat het is om te vechten voor vrijheid tegen die hele autoritaire, Russische staatsmachine. Daarom wens ik de Georgiërs alle succes.

Wat er nu in Georgië gebeurt, waar sinds de verkiezingen dagelijks duizenden inwoners de straat opgaan om te protesteren tegen de pro-Russische regeringspartij Georgische Droom, moet heel herkenbaar zijn.

‘Ja, zeker. Tijdens de Revolutie van Waardigheid (in 2013-2014, *red.*) boden we juridische en andere hulp aan slachtoffers van gewelddadig politie-ingrijpen tegen demonstranten. We werkten dag en nacht. Dus ik weet wat het is om te vechten voor vrijheid tegen die hele autoritaire, Russische staatsmachine. Daarom wens ik de Georgiërs alle succes.

Oleksandra Matviichuk. Beeld Daniel Rosenthal / de Volkskrant

‘We leven in heel troebele tijden. De wereldorde gebaseerd op het VN-Handvest en het volkenrecht stort in voor onze ogen. Er zullen meer vuren uitbreken in de wereld. Het internationaal systeem wordt actief uitgedaagd door krachten die met geweld hun eigen regels willen opdringen. Ik ben een optimist, anders was ik niet zo lang actief in de verdediging van mensenrechten, maar de toekomst zal heel moeilijk zijn.’

Wat is het allerbelangrijkste dat een Europeaan die in vrijheid leeft vandaag kan doen? Of morgen?

‘Morgen zal het te laat zijn.’ (Er valt een stilte.) Als Oekraïense zeg ik dat we jullie hulp nodig hebben. Het gevecht voor vrijheid kent geen grenzen, menselijke solidariteit ook niet. Het is natuurlijk om mensen te helpen die vechten voor menselijke waardigheid en tegen Rusland, een grote, wrede macht.

‘Dus zeg ik: alstublieft, red Oekraïne. U leeft in de illusie dat mensenrechten en vrijheid er voor altijd zijn. Maar het is niet zo dat alleen in sommige landen de vrijheid krimpt tot de omvang van een gevangenis. Zelfs in vrije landen, zoals Nederland, beginnen mensen vraagtekens te zetten bij de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

‘De huidige generatie heeft die rechten geërfd, ze heeft er nooit voor hoeven vechten. Ze zijn consumenten van democratie, ze nemen mensenrechten voor lief, ze zien vrijheid als de mogelijkheid om te kunnen kiezen uit verschillende kazen in de supermarkt. Daarom beginnen ze vrijheid in te ruilen voor andere zaken: economisch voordeel, de illusie van veiligheid, populistische leuzen. Maar je moet je vrijheid verdedigen, het is heel fragiel. Morgen kan het te laat zijn.’